

Arco van Strien

Om hierop een antwoord te krijgen zou een grootschalige enquête kunnen worden gehouden, maar dat is veel werk en de ervaring is dat mensen het moeilijk vinden om hun voorkeurssoortgroepen te noemen. Een veel eenvoudigere weg is om te bekijken welke soortgroepen aandacht krijgen in het tijdschrift 'Natuurbehoud'. Dat is het blad van de Vereniging Natuurmonumenten, bedoeld voor de grote groep mensen met enige betrokkenheid bij het wel en wee van de natuur. De redactie van dat tijdschrift moet immers rekening houden met de voorkeur van de lezers, op straffe van opzeggingen van het lidmaatschap. Andere tijdschriften, bijvoorbeeld De Levende Natuur, zijn hiervoor minder geschikt, omdat deze gericht zijn op een kleiner publiek en natuuronderzoekers daarbij een grote rol spelen.

De aanname is dat het aantal foto's per soortgroep in 'Natuurbehoud' de voorkeur van de lezers weerspiegelt. De redactie kan hooguit beperkt aandacht besteden aan soortgroepen die nog niet op de belangstelling van het grote publiek kunnen rekenen. Verder neem ik aan dat de beschikbaarheid van foto's voor bepaalde soortgroepen geen beperking is geweest bij de keuze van afbeeldingen. Overigens, ook een geringe beschikbaarheid van foto's van een bepaalde soortgroep kan een afspiegeling zijn van de geringe interesse daarvoor.

Aanpak

Geturfd zijn alle foto's met een soort of soortgroep als onderwerp in de jaargangen van Natuurbehoud tussen 1970 en 1999. Foto's van bloemrijke bermen en dergelijke zijn aan de hogere planten toegewezen. Landschapsfoto's en foto's met mensen aan het werk, die vooral in de oudere jaargangen voorkomen, zijn buiten beschouwing gelaten. Tekeningen bleken vaak moeilijk toe te wijzen aan een bepaalde soortgroep en zijn daarom buiten beschouwing gelaten. Advertenties zijn evenmin meegeteld.

Natuurmonumenten heeft vooral terrestrische natuur in bezit en dat komt ook in het blad tot uiting; er zijn maar weinig onderwaterfoto's. Over de natuur onder water is zo geen goed beeld te krijgen en daarom zijn de onderwaterfoto's weggelaten. De resulterende voorkeuren

Met het veelvuldig vallen van de term 'biodiversiteit' wordt half en half de suggestie gewekt dat op den duur erg veel, zo niet alle soorten in het natuurbeleid een plaats krijgen. Er zijn ongeveer 42.000 soorten in Nederland (de Jong & van Nieukerken, 1995). Het overgrote deel daarvan krijgt in het huidige natuurbeleid en de ecologische monitoring geen of nauwelijks aandacht. Dat geldt voor de meeste insecten en andere kleine organismen. Soortgroepen die wel in de prijzen vallen zijn onder meer vogels, zoogdieren, hogere planten en dagvlinders. Al met al maken die slechts enkele procenten van het totaal aantal soorten uit. Is het een min of meer toevallige selectie van alle mogelijke soortgroepen die meedoet, zoals wel eens wordt gesuggereerd? Of zijn dat nu juist de soortgroepen die het deel van de Nederlandse bevolking dat zich bij het natuurbehoud betrokken voelt het meest belangrijk vindt?

Mode in Nat

betreffen dus alleen de terrestrische natuur, maar inclusief watervogels.

In totaal konden ruim 1250 foto's worden toebedeeld naar soortgroep; verdeeld over drie perioden waren dat er respectievelijk 204 (in 1970-1979), 288 (in 1980-1989) en 762 (in 1990-1999). De verschillen tussen deze perioden per soortgroep zijn getoetst met een chi-kwadraattoets. Alle genoemde veranderingen zijn significant tenzij anders vermeld.

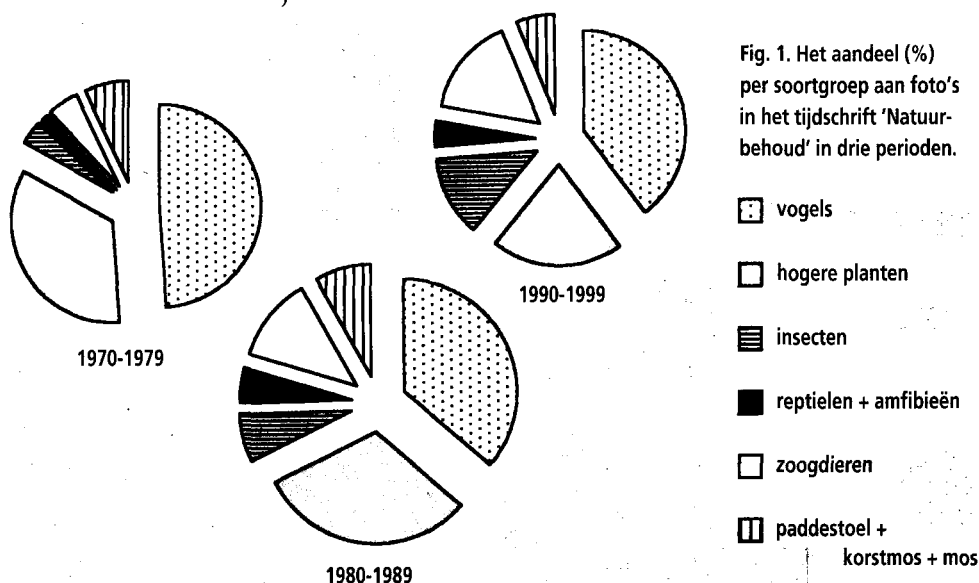
Meer soortgroepen erbij

Vogels en hogere planten komen in alle drie de onderscheiden perioden op de eerste plaats. Het aandeel van hogere planten loopt terug in de tijd; bij vogels is er geen significant verschil tussen de perioden (fig. 1). De overige soortgroepen hadden in 1970-1979 een gezamenlijk aandeel van 17%, maar in 1990-1999 was dat 39%. Het natuurbeeld in Natuurbehoud wordt dus breder in de tijd.

De groeiers zijn zoogdieren (van 5% naar 16%), insecten (van 4% naar 13%) en reptielen en amfibieën (van 1% naar 4%). De aandacht voor paddestoelen, korstmossen en mossen is gelijk gebleven, met een gezamenlijk aandeel van rond 7%. Dat betreft grotendeels paddestoelen; het aandeel van korstmossen is gering en van mossen zeer minimaal.

Nader bekeken gaat het bij insecten in 1990-1999 vooral om dagvlinders en libellen; samen staan deze op 70% van de insectenfoto's. De toename van het aandeel dagvlinders en libellen is opmerkelijk (fig. 2). Verder gaat het onder meer om kevers en nachtvlinders.

De zoogdierfoto's betroffen tussen 1970-1979 vooral herten en zwijnen (fig. 2). Het aandeel foto's in deze categorie 'grofwild' is niet significant veranderd, maar wel het aandeel foto's van overige

De toegenomen aandacht voor libellen is opmerkelijk. Hoeveel soortgroepen komen er nog bij in het natuurbeleid? (Foto: Bert Bos).

uurbehoud

zoogdieren, zoals muizen, marters en hamster. Daarnaast zijn er foto's van vleermuizen bijgekomen.

Voorkeur van publiek spoort met die in beleid

De aandacht voor de verschillende soortgroepen in Natuurbehoud in 1990-1999 komt sterk overeen met de belangstelling voor deze groepen in het huidige natuurbeleid. Ook in het natuurbeleid en de ecologische monitoring gaat namelijk de meeste aandacht uit naar vogels en hogere planten, daarna naar dagvlinders, libellen, reptielen, amfibieën, vleermuizen en een aantal andere zoogdieren, en tenslotte naar paddstoelen en korstmossen (zie wat betreft monitoring Bisseling et al., 1999). Veel andere insectengroepen en andere lagere dieren en planten komen niet of nauwelijks in beeld. De voorkeur voor bepaalde soortgroepen in het natuurbeleid is dus verre van toevallig, maar gaat hand in hand met de voorkeur van de bevolking. Wat oorzaak en gevolg is, is daarbij moeilijk te zeggen.

Vroeger ging de aandacht in het natuurbeleid veel eenzijdiger dan tegenwoordig uit naar vogels en hogere planten en dat loopt parallel met de ontwikkeling van de publieke belangstelling. Het natuurbeeld in het tijdschrift *Natuurbehoud* is namelijk duidelijk veranderd: in de laatste dertig jaar zijn er soortgroepen bijgekomen waar eerst weinig belangstelling voor was, zoals dagvlinders (fig. 2). De opkomst van De Vlinderstichting heeft daaraan ongetwijfeld bijgedragen. Door intensieve voorlichtingscampagnes is de vlinderbescherming op de kaart gezet; niet alleen bij het grote publiek, maar tevens bij het natuurbeleid.

Toelatingsexamen voor soortgroepen

Interessant is de vraag of het natuurbeeld bij het grote publiek en de beleidsmakers nog breder zal worden en of er dus straks nog meer soortgroepen in de mode komen bij het natuurbeleid en het terreinbeheer. Dat is denkbaar, maar het aantal nieuwe soortgroepen dat wordt meegenomen zal beperkt blijven. Lang niet voor elke soortgroep is immers een maatschappelijk draagvlak te verkrijgen. Omwonenden, recreanten en donateurs van natuurbeschermingsorganisaties zullen veel eerder warm lopen voor een 'eldorado voor vogels' dan voor een 'muggenparadijs' of voor een 'regenwormenreservaat'. Daarnaast zijn er praktische obstakels. Het aantal soortgroepen dat effectief mee kan worden genomen bij het beheer van natuurgebieden is beperkt. Zelfs nu al is het een hele toer om met dagvlinders rekening te houden in het graslandbeheer

gericht op hogere planten, zoals bijvoorbeeld naar voren komt in de discussie over gefaseerd maaibeheer (Wallis de Vries & Kotters, 2000; Keizer, 2000). Iets dergelijks geldt voor reptielen bij het plaggen en beweiden van heidevelden. Nog meer nieuwe soortgroepen meenemen bij het terreinbeheer is steeds lastiger, zeker als de diverse soortgroepen tegenstrijdige eisen stellen (Hessels & van Tooren, 1995). Tenslotte wordt de monitoring van de natuur ook steeds moeilijker uitvoerbaar en betaalbaar als er nog veel soortgroepen zouden bijkomen.

Hoe erg is het eigenlijk dat slechts een beperkt aantal soortgroepen wordt meegenomen bij het natuurbeheer? Dat is een lastige vraag. Enerzijds zullen maatregelen ten behoeve van bepaalde soortgroepen vaak ook gunstig zijn voor veel andere soortgroepen. Veel biodiversiteitsonderzoek is tegenwoordig gericht op het vinden van indicatorsoorten en -soortgroepen die het wel en wee van ecosystemen goed kunnen weergeven. Natuurbeheer gericht op zulke soorten zou dan al voldoende zijn; sterker nog, het is dan zelfs verspilde moeite om andere soortgroepen erbij te betrekken. Nog meer Rode Lijsten en meetnetten voor andere dan de huidige soortgroepen zijn in dat licht overbodig. Anderzijds vergen de verschillende soortgroepen vaak weer net iets andere milieu-

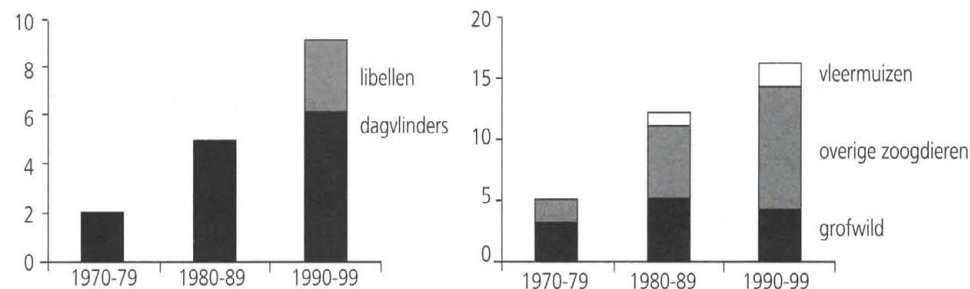

Fig. 2. Het aandeel (%) van dagvlinders en libellen aan foto's in het tijdschrift *'Natuurbehoud'* in drie perioden (links) en het aandeel van drie groepen zoogdieren (rechts).

Het effect van graze

condities en beheersmaatregelen. Het is dan ook bepaald geen sinecure om soortgroepen te identificeren die de relevante veranderingen in het ecosysteem als geheel kunnen representeren (o.a. Hilty & Merenlender, 2000).

De vermoedelijk meest vruchtbare benadering is om uit te gaan van de soortgroepen waarvoor een voldoende maatschappelijk draagvlak bestaat en dan per ecosysteem uit te zoeken of er andere soortgroepen zijn die duidelijk onvoldoende profiteren van het gevoerde beheer en beleid. Als dat het geval is, dan zouden deze alsnog moeten worden meegenomen bij het beheer, zelfs al zou het maatschappelijk draagvlak daarvoor alsnog beperkt zijn. Nieuwe soortgroepen komen dus pas in beeld bij het natuurbeheer en het natuurbeleid, nadat ze een soort toelatingsexamen hebben gedaan. Voor elke volgende soortgroep zijn de toelatingseisen hoger, omdat ze een meerwaarde moeten bieden boven de soortgroepen die al worden meegenomen. Vooral de soortgroepen die het het hardst nodig hebben worden zo bij het natuurbeheer meegenomen.

Literatuur

Bisseling, C., A. van Strien & M. de Heer, 1999.

Weten wat er leeft. De ontwikkeling van het Netwerk Ecologische Monitoring (NEM). Rapport IKC-Natuurbeheer nr. 35, Wageningen.

Jong, R. de & E.J. van Nieuwerkerken, 1995. In: E.J. van Nieuwerkerken & A.J. van Loon (red.). Biodiversiteit in Nederland. Nationaal Natuurhistorisch Museum, Leiden: 1-4.

Hessels, E.P.L. & B.F. van Tooren, 1995. Biodiversiteit in het natuurbeheer. In: E.J. van Nieuwerkerken & A.J. van Loon (red.). Biodiversiteit in Nederland. Nationaal Natuurhistorisch Museum, Leiden: 153-166.

Hilty, J. & A. Merenlender, 2000. Faunal indicator taxa selection for monitoring ecosystem health. *Biological Conservation* 92: 185-197.

Wallis de Vries, M.F. & J.C. Knotters, 2000. Effecten van gefaseerd maai-beheer op de ongewervelde fauna van graslanden. *De Levende Natuur* 101(2): 37-41.

Keizer, P.J., 2000. Een kanttekening bij gefaseerd maai-beheer. *De Levende Natuur* 101(2): 41-42.

Dankwoord

Robbert van Strien was behulpzaam bij het turven van de foto's in Natuurbehoud.

Dr. A.J. van Strien

Milieustatistiek, Centraal Bureau voor de Statistiek

Postbus 4000

2270 JM Voorburg

email: asin@cbs.nl

Van 1990 tot 1994 zijn stap voor stap de drie grote heidevelden van het Gooi met runderen in begrazing genomen. De vraag of en zo ja welke winst dat oplevert voor de natuur werd urgent door de discussie over het uitbreiden van de begrazing tot nog enkele andere heideterreinen. Het Goois Natuurreservaat liet daarom het effect van de ingevoerde begrazing onderzoeken.

van

Bij bezoekers van de heide bestond ongerustheid over die mogelijke uitbreiding, daar men bang was voor een daaraan gekoppelde uitbreiding van het gebod tot aanlijnen van honden. Het Goois Natuurreservaat heeft inmiddels besloten om de begrazing wel uit te breiden, maar tevens dat wandelaars op de nieuw te begrazen heidevelden hun honden vrij mogen laten. Deze nieuw te begrazen gebieden zijn de Hoornbeogse heide en de drie kleine noordelijke heidevelden Limitische heide, Nieuw Bussummer heide en Vliegheide (fig. 1). De drie sinds 1990 achtereenvolgens in begrazing genomen heiden zijn de Blaricummer- en Tafelbergheide (1990), de Zuiderheide (1992) en de Wester-en Bussummerheide in 1994 (fig. 1).

Voor de runderen is echter wel een veekering nodig. De hekken kunnen een aantasting zijn van het gevoel van vrijheid waarvoor men juist de natuur opzoekt. Daarom moeten er zwaarwegende argumenten zijn om toch te begrazen. Dit dilemma vergt een antwoord op de vraag of begrazing zoveel natuurwinst oplevert dat dit het besluit rechtvaardigt om de belevingsnadelen te accepteren.

Wat is het probleem dat runderen moeten oplossen?

Dat probleem is het verdwijnen uit de heide van vrijwel alle karakteristieke soorten. Zij verdwijnen door de enorme toename sinds het eind van de 70-er jaren van de twee grassen Bochtige smele (*Deschampsia flexuosa*) en Pijpestrootje (*Molinia caerulea*). Deze toename is het gevolg van de luchtvervuiling, in eerste instantie vooral zwaveldioxide, later waren het met name de stikstofverbindingen. Ook in het Gooi trad enorme vergassing op.

Plaggen leek een redmiddel. De stikstof wordt grotendeels vastgelegd in de graszode en wordt met plaggen dus afgevoerd. De achterblijvende kale bodem is voedselarm en bevat zoveel heidezaad, dat

er na drie of vier jaar weer een bloeiend heideveld staat. Heidebeheerders in Nederland, ook in het Gooi, zijn begin 80-er jaren begonnen met aflaggen. Het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij heeft dat sterk gestimuleerd en geeft daaraan nog steeds een flinke financiële steun, met name via effectgerichte maatregelen in het kader van het Overlevingsplan Bos en Natuur.

Een paar jaar na het plaggen komen echter Bochtige smele en Pijpestrootje weer terug, omdat de vermessing uit de lucht doorgaat. Men kan dan opnieuw plaggen om de heide terug te krijgen, maar dat lukt niet met veel andere soorten. Daarvoor is de tussentijd te kort. Door hun trage groei hebben zij enkele decennia nodig om weer een vitale populatie op te bouwen. Die tijd krijgen zij niet als zij elke tien jaar met het plaggen verwijderd worden. De vraag is nu of de begrazing door de runderen heeft geleid tot de beoogde teruggang van de twee dominante grassen en tot herstel van de gewenste heidesoorten.

Lossen runderen het probleem op?

Wij hebben dat onderzocht door zowel op de begraasde als de onbegraasde heide in het Gooi in 1999 ca 20 vegetatieopnamen van 25 m² te maken (tabel 1). De opnamen zijn zo gekozen dat er geen andere verschillen in beheer in voorkomen.

Veel van de verdwenen soorten blijken te zijn teruggekeerd (tabel 1). De runderen lossen het probleem hier dus effectief op! Zij grazen met een dichtheid van ca 1 dier op 10 ha. Op de Blaricummer- en Tafelbergheide is dat het duidelijkst te zien. De andere begraasde heidevelden volgen dit herstel. Er groeit onder en tussen de heide weer een gesloten laag van korstmossen, in een mate die sinds de 70-er jaren in het binnenland niet meer te zien was. In die tussentijd kon men zulke vegetaties alleen nog vinden in de kust-